

SZÖGI LÁSZLÓ*

A Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség gyűjteményeinek tudománytörténeti vonatkozásai

AZ EGYETEMI LEVÉLTÁRAK MAGYARORSZÁGON

Az egyetemi levéltárak kérdése nem vonatkoztatható el a magyar felsőoktatás intézményrendszerének sajátosságaitól. A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény – illetve ennek 1996-os módosítása – mellékletében felsorolja a hazai állami és egyházi felsőoktatási intézményeket, és összesen 30 egyetemet és 59 főiskolát említ. Ezek közül 5 egyházi egyetem, 23 egyházi főiskola, van továbbá 5 magánfőiskola, de még a maradék is hallatlanul magas szám egy Magyarországi méretű országban. Általában külföldi érdeklődő számára hosszasan kell magyarázni a magyar felsőoktatás fejlődéstörténetét ahhoz, hogy megértse, hogyan alakult ki ennyire szétagolt egyetemi és főiskolai rendszer hazánkban. Helyeselni lehet azt a hangoztatott kormányzati törekvést, hogy bizonyos régiókban jó lenne nagyobb egyetemi centrumoknak, szövetségeknek, vagy tautológiával universitásoknak megalakulnia, de bizonyos, hogy ilyen szövetséget nem lehet erőszakkal, utasítással, egyik napról a másikra létrehozni, hanem ez csakis belső fejlődés eredménye lehet. Mindezek alapján – jóllehet örömmel jegyzem meg, hogy az 1986. évi 3 helyett napjainkban már 13 egyetemi levéltár működik az országban – nem az a cél, hogy minél több aprócska „szaklevéltár” alakuljon az egyetemeken és főiskolákon. Az egyetemi levéltárak létjogosultságát az előbbieken vázolt európai gyakorlat véleményünk szerint igazolta. Ezen iratok iránt az egyetemeken a legnagyobb az érdeklődés, ott szolgálhatják legjobban az oktatást és a kutatást, ezért más közlevéltárba adásuk nem indokolt. Ha csak azt vesszük számba, hogy Budapest tágabb régiójában 27 állami egyetem és főiskola, 4 egyházi egyetem, 2 katonai egyetem és főiskola, továbbá 9 másik egyházi főiskola működik, akkor nyilvánvaló, hogy még abban az esetben is hatalmas mennyiségű és különösen fontos iratanyagról van szó, ha az egyházi és katonai intézményeket nem vesszük számításba. Csak az állami tanintézetekben egy megyei levéltár nagyságrendű iratanyag halmozódott fel és keletkezik folyamatosan, hiszen a magyar felsőoktatás jelentős fejlődés előtt áll, beleértve a hallgatói létszám társadalmi igényből fakadó növelését. A vidéki egyetemi centrumokban – Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Veszprémben és másutt – ha nem is ilyen mennyiségű, de mégis nagy jelentőségű iratanyag várja sorsának rendeződését. Eddig elsősorban az évszázados múlttal rendelkező egyetemeken ismerték fel, hogy célszerű a legkülönbözőbb szervezeti egy-

* Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi könyvtár, 1053 Budapest, Ferenciek tere 6.

ségeknél változó körülmények között őrzött értékes történeti dokumentumokat összegyűjteni és az egyetemi döntéseket s a tudományos kutatást egyaránt segítő levéltárat megalapítani. Ha a ma szaklevéltárral rendelkező egyetemek névsorát és jogelődek alapítási éveit tesszük egymás mellé, akkor ez a tendencia határozottan kimutatható: Eötvös Loránd Tudomány Egyetem – 1635, Miskolci Egyetem – 1735, Semmelweis Orvostudományi Egyetem – 1769, Budapesti Műszaki Egyetem – 1782, Állatorvostudományi Egyetem – 1787, Pannon Agrártudományi Egyetem – 1797, Soproni Egyetem – 1808, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem – 1853, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem – 1857, Magyar Képzőművészeti Főiskola – 1871, Magyar Iparművészeti Főiskola – 1880, Gödöllői Agrártudományi Egyetem – 1920, Magyar Testnevelési Egyetem – 1925. Miskolc, Sopron és Keszthely mellett értelemszerűen még legalább 5–6 olyan egyetemet, várost lehetne felsorolni, ahol indokolt egyetemi levéltár(ak) alapítása. Ezek közül egyébként háromban már megkezdődtek az ilyen irányú tervezések.

Miután az említett 13 egyetemi levéltár közül 9 Budapest tágabb régiójában működik, s az itteni egyetemek története a múltban oly sokszor szervezetileg is összekapcsolódott, értelemszerűen adódott a gondolat, hogy a levéltárak, s a régió többi felsőoktatási intézményének ilyen irányú tevékenységét össze kellene hangolni, s a jelen nehéz gazdasági viszonyai között a meglévő erőket és képességeket jobban kellene kihasználni. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Felsőoktatási, ill. Közgyűjteményi Főosztályai e tényezőket figyelembe véve 1992 nyarán javasolták a budapesti régió felsőoktatási intézményeinek Levéltári Szövetség létrehozását. Szó sem volt központosításról, az iratanyag keletkezési helyéről történő elszállításáról, ami nemcsak az intézmények autonómiáját sértette volna, de a már említett tudományos és kutatói érdekeknek is ellentmondott volna. A régió intézményei döntő többségükben kedvezően reagáltak a javaslatra, és 1992 őszén a leendő Szövetség központjául jelölték ki a legrégibb, folyamatosan működő hazai egyetemet, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárát.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium által előkészített tárgyalások után, 1993. április és május hónapokban valamennyi, a budapesti agglomerációhoz tartozó egyetem és főiskola tanácsa megtárgyalta a „Budapest–Gödöllői Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség” létesítésének tervét és határozatot hozott. A 24 egyetem és főiskola közül 21 felsőoktatási intézmény határozott a Szövetségbe való belépésről.¹ Három intézmény jelezte azt, hogy egyetért a Szövetség céljaival, de egyelőre nem kíván belépni.² Az érintett intézményekkel a kapcsolatot tartani fogjuk, és az eddigi tárgyalások alapján feltételezhető, hogy a Szövetség megerősödése és tevékenységének jobb megértése után ezen intézmények sem fognak elzárkózni a Szövetséghez való csatlakozástól.

A Szövetség Levéltári Tanácsa 1996 novemberében tartott ülésén módosította alapszabályát és működését ki kívánja terjeszteni az egész országra. Ezt a szándékot jelezte a hivatalos elnevezés megváltoztatása. 1996-tól alakult meg a Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség, amelynek munkájába immár a vidéki egyetemek és főiskolák levéltárai, ill. egyetemtörténeti gyűjteményei is bekapcsolódnak. Jelenleg sok vidéki universitáson folynak a belépéssel kapcsolatos tárgyalások. Már meghozta erről szóló határozatát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Soproni Egyetem, a Miskolci Egyetem, a Veszprémi Egyetem és a Keszthelyi Pannon Agrártudományi Egyetem, és később más régiókkal (Szeged, Pécs) is fel kívánjuk venni a kapcsolatot.

Jellegzetes gond, hogy az intézmények nem vállalják fel az iratselejtezés felelősségét, és évek múltán értékes és értéktelen dokumentum együtt pusztul el. Ugyancsak mai gyakorlat, hogy sok helyen a szintén egyik legértékesebb egyetemi, főiskolai forrást, a tanácsülési jegyzőkönyveket csak vázaltszerűen vezetik, megfosztva ezzel éppen legértékesebb tartalmi részétől, vagyis a vita rögzítésétől. A tanácsüléseket szinte mindenhol hangszalagon rögzítik, de ezek biztonságos megőrzése vagy átírása nincs biztosítva.

A célok megvalósítását segítheti az egyetemi levéltárak közötti számítógépes kapcsolat kiépülése, az azonos programok, szoftverek alkalmazása. Egységesen kell törekedni intézményi hang- és videofelvételek levéltári anyagként való gyűjtésére és kezelésére. Eddig csak néhány egyetem jelentette meg a saját iratanyagát bemutató segédletet, levéltári repertóriumot. Az egyetemek vezetői, s a kutatók sincsenek tisztában azzal, hogy milyen értékes anyag található az egyes intézmények-

ben. Célként kell kitűzni, hogy valamennyi egyetemi szaklevéltárnak rövid időn belül készüljön el és kerüljön kiadásra repertórium. Mégis legfontosabbnak egy, a régió egészét átfogó rövidebb, de az alapvető információkat tartalmazó országos egyetemi és főiskolai fond- és állagjegyzék kiadását tartottuk.

Egy általános magyar felsőoktatás-történeti, tudománytörténet levéltári forrásjegyzék kiadását a Magyar Felsőoktatás-történeti Munkaközösség már az 1970-es évek második felében tervbe vette. *Antall József*, az Orvostörténeti Könyvtár, Múzeum és Levéltár főigazgatója volt az, aki 1976. június 8-án javaslatot tett az egyetemi levéltárügy intézményi kereteinek kialakítására.³ Ekkoriban merült fel, hogy össze kellene gyűjteni a különböző országos és megyei, sőt egyházi levéltárakban őrzött felsőoktatási forrásanyag adatait és ki kellene egészíteni a magyar egyetemeken és főiskolákon megmaradt levéltári anyagokról szóló információkkal. Ebben az ügyben a Felsőoktatás-történeti Munkaközösség körlevéllel fordult a magyar levéltárakhoz és a felsőoktatási intézményekhez, és a beérkezett válaszok alapján kívánta kiadni a magyar felsőoktatás levéltári dokumentumainak listáját. Az 1980-as évek elején megalakult a Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság Magyar Nemzeti Bizottsága és a kérdőív aktualizálásával újra napirendre tűzte a témát. *Antall József* a kiadvány egybeszerkesztésére jelen sorok íróját és *Szemkeő Endrét* kérte fel⁴, így e munkával egy hosszú idő óta húzódó adósság első részletének rendezésére került sor.

Tartozunk azonban annyi magyarázattal az olvasónak, hogy elmondjuk, miért húzódott idáig a segédletsorozat kiadásának megkezdése. Az 1980-as évek második felében beérkezett válaszok sajnos csak azt mutatták, hogy bár a magyar felsőoktatási intézményekben a pusztulások ellenére is óriási értékű és jelentős mennyiségű levéltári anyag halmozódott fel, de ezek az esetek 95%-ban feldolgozatlanul, a legkülönbözőbb szervezeti egységekben szétszórva gyakorlatilag kutathatatlan állapotban voltak, így a megadott információk alapján használható kutatási segédlet kiadni nem lehetett. A budapesti egyetemek és főiskolák közül csak 2-3-nak volt akkoriban rendezett iratanyaga, a többiekénél szinte alig állt rendelkezésre használható adat. Vidéken a megyei levéltárak ugyan átvettek pl. Pécsen, Debrecenben és Szegeden egyetemi iratanyagot, de e sorozatok nem voltak teljesek, egyes anyagrészek kutathatatlan állapotban az egyetemeken maradtak. Mindez egy egységes szerkezetű segédlet kiadását nem tette lehetővé. Ez volt az oka annak, hogy jómagam is egyre halasztottam a segédlet szerkesztését, mert korainak tartottam volna az akkori állapotban való kiadását.⁵ A különböző egyetemi levéltárak között észszerű cseréket kellett végrehajtani, hogy a gyűjtőkörök jól elhatárolhatók legyenek. Az ELTE Levéltára így több másik egyetemi levéltárnak adott át anyagokat. Kisebb mennyiségű iratanyagot kaptak vissza az egyetemi levéltárak a Magyar Országos Levéltárból, a megyei levéltárakból és a volt MSZMP Pártarchívumából. Az elmúlt évtizedben azonban jelentős változások játszódtak le a magyar levéltárügyben. Mint előzőleg írtuk, immár 13 hivatalos egyetemi szaklevéltár működik és újabbak vannak alakulóban. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Levéltári Szövetség keretében több, mint 25 intézmény iratanyagának azonos rendszerű feldolgozása van folyamatban. E munka különösen a vidéki tudományegyetemeken még korántsem áll megfelelő színvonalon, de most már mégis elérkezettnek láttuk az időt, hogy megjelenjen a magyar felsőoktatási forrásanyagot feltáró egységes fond- és állagjegyzék első kötete.

A kutatók joggal kérdezhetik, hogy miért hiányzik számos nagy múltú és jelentős hazai egyetem vagy főiskola anyagának ismertetése a jelen kötetből? A magyarázat nagyon egyszerű. A többi egyetemen és főiskolán a rendezés még nem haladt annyira előre, hogy szakmailag megfelelő és valós adatokat tükröző fondjegyzéket adhattunk volna közre. Olyat pedig, amely nem hiteles, közléteni nem akartunk. Éppen ezért jelezzük most, hogy Budapesten csak az egyetemek közül pl. a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, a Magyar Iparművészeti Főiskolán, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetemen igen gazdag és feldolgozás alatt lévő iratanyag van, esetenként 125 éves múltra is visszatekintve. Debrecenben, Pécsen, Szegeden és Veszprémben több egyetemen is nagyon időszerű lenne az intézményekben, illetve a megyei levéltárakban őrzött anyagot egyesíteni és valódi egyetemi levéltárakat kialakítani. Hasonló a helyzet a több, mint 175 éves mosonmagyaróvári egyetemi fakultás esetében. El kellene érni a Színház- és Filmművészeti Főiskola veszélyeztetett állapotban lévő iratanyagának biztonságba helyezését.

A főiskolák közül a teljesség igénye nélkül jelezzük, hogy a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán, a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, vagy éppen a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán több, mint 100 éves egyedi értékű és nagyon fontos történeti források találhatók, amelyek levéltári állományba vétele igen fontos feladat. Természetesen sorolhatnám a többi állami és nem állami főiskolát is, hiszen mindegyik esetben speciális értékű levéltári anyagokról van szó.⁶

A Levéltári Szövetséghez tartozó intézményekben közel 4000 fm iratot őriznek. Köztük mintegy 200 professzori és tudóshagyatékot, amelyek különben érdekes forrásai a magyar műszaki, agrár- és orvostudományoknak, de természetesen más tudományterületeknek is.

JEGYZETEK

- ¹ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Budapesti Műszaki Egyetem, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem, az Állatorvostudományi Egyetem, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, a Magyar Testnevelési Egyetem, a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, a Magyar Iparművészeti Főiskola, a Magyar Képzőművészeti Főiskola, a Külkereskedelmi Főiskola, a Pénzügyi és Számviteli Főiskola, a Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, a Bánki Donát Műszaki Főiskola, a Kandó Kálmán Műszaki Főiskola, a Könnyűipari Műszaki Főiskola, a Magyar Táncművészeti Főiskola, a Színház- és Filmművészeti Főiskola, az Ybl Miklós Műszaki Főiskola.
- ² Ezek: a Budapesti Tanítóképző Főiskola, az Államigazgatási Főiskola és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola.
- ³ Vö.: Székely György elnöki megnyitója az 1986. április 10-i egyetemi levéltári tanácskozáson. Az egyetemi levéltárak (Szerk.: Dóka Klára) Bp. 1986. 6. o.
- ⁴ ELTE Lt. 1988. évi iratok.
- ⁵ A korabeli állapotok összefoglalása, Szögi László: Az egyetemi levéltárak feladatai. Levéltári Szemle 1986. 3. sz. 3–10. o.
- ⁶ Napjaink időszerű problémáiról: Ladányi Andor–Szögi László: A hazai felsőoktatás-történeti kutatások. Neveléstörténet és neveléstörténet-írás. (Szerk.: Balogh László.) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. 1996. 95–108. o.